

Ільчишин О. В., вчитель історії Львівського технологічного ліцею. Методична розробка «Дерев'яні церкви Турківщини»

Найдавнішою громадою, яка оселилася на території теперішнього Турківського району, є, безперечно, Турківська. Перша письмова згадка про виникнення Турки (Старе Село) датується 1241 роком. А вже в 1431 році король Владислав II видає Грамоту, якою узаконює володіння Ваньчі Волохом Туркою і прилеглими до неї землями, а також надає право на спорудження тут церкви. Вперше про діяльність місцевої церковної організації засвідчує податковий реєстр від 1507 р. Тоді ж у місті була споруджена перша дерев'яна церква – Покрови Пресвятої Богородиці (спалена у 1953 році).¹

У 1780 році – як свідчать записи в церковних документах – на місці першої було збудовано нову дерев'яну церкву. Ремонтовано її силами громади у 1814 р. Це була триверха церква бойківського типу. Складалася вона із трьох квадратних зрубів, з яких нава була ширшою. Вінчали зруби пірамідальні наметові верхи з двома заломами над вівтарем і бабинцем та чотирма – над навою. У верху, над бабинцем, містилась дзвіниця.² Цю церкву навмисно підпалили 4 лютого 1953 року. Ще у 1924 році громада розпочала підготовку до зведення нового мурованого храму, а саме будівництво розпочали у 1930 р. і на початок Другої світової війни церква була виведена під купол. Цю недобудовану споруду розібрали у 1965 році.³ Нову муровану церкву православна громада міста почала зводити 18 червня 1991 року. На прохання членів церковної організації проект перебудови зруйнованого храму розробив львівський архітектор Святослав Крупчук. Освячена нова церква 6 серпня 1995 року.⁴

¹ Утриско М. Історія Турки над Стриєм//Літопис Бойківщина, № 30. – Львів, 1978. – С. 26.

² Там само. – С. 26.

³ Слободян В. Церкви Турківського району. – Львів, 2003. – С. 17.

⁴ Записано у місті Турка Львівської обл. від Луки Прокопіва 1930 року народження.

Друга за чисельністю у Турці є громада церкви Успення Пресвятої Богородиці УПЦМП (Горішня Турка). Вона нараховує понад 1000 вірних. А за історичними джерелами, які є в храмі, дата будови цього храму – 1696 рік.⁵

Ця дерев'яна будівля споруджена коштом Стефана Турецького. Завдяки наполегливості, старанням членів громади, церковного комітету до наших днів церква йшла практично без змін. Як і раніше тризубна, триверха. Квадратні зруби (нава ширша) вінчають пірамідальні наметові вірхи – над навою з двома залами, над вівтарем і бабинцем – з одним. Стіни під опасання, над опасання та заломів, як і триста років тому – шальовані вертикально дошками.⁶

Ця ж громада має у своєму розпорядженні ще один храм – Святого Миколи – збудований 1739 р. майстром Данилом Прокоповим. Про це свідчить напис на сволоку центрального зрубу нави, який зберігся до наших днів. Церква була зачиненою для богослужінь з 1960 по 1989 рр. Після реставрації 1971 р. за проектом Івана Моготича і Ігоря Ковалишина, використовувалася як краєзнавчий музей.⁷ Ця тризубна, триверха будівля бойківського типу, зведена зі смерекових брусів, є пам'яткою архітектури. (Див. додаток 1)

Про древність перших поселенців міста Турка, виникнення тут церковної організації більш як 250 років тому свідчать не лише розповіді старожилів, а й історія ще однієї церкви міста Турка (на Лікті) – церкви Перенесення мощей Святого Миколи, яка належить громаді УГКЦ. (Див. додаток 2). А споруджена вона силами турківської громади з дозволу діди́ча Турки Яна Калиновського у 1750 році, на місці попередньої, теж дерев'яної.⁸ Церква постійно залишалася діючою, навіть після Другої світової війни, коли

⁵ Записано у місті Турка Львівської обл. від настоятеля храму Олексія Слободи 1950 року народження.

⁶ Утриско М. Історія Турки Історія Турки над Стриєм // Літопис Бойківщина, № 30. – Львів, 1978. – С. 30.

⁷ Записано у місті Турка Львівської області від Петра Зборовського 1946 року народження.

⁸ Логвин Г. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. – Київ, 1968. – С. 163.

більшість храмів не лише на Турківщині, а і в цілому в Україні – були закритими.

Цей храм є пам'яткою архітектури. Протягом усіх років він у зразковому стані.

До найдревніших храмів, церковних громад Турківщини відносять і Нижнєвисоцьку церкву. Перше згадка про неї, згідно з податковим реєстром є у 1507 році.⁹ А 15 вересня 1530 року самбірський староста Станіслав Одровонж затверджує ігумена Костю Киріяка на цій сільській парафії. А церква, яка сьогодні підпорядкована УПЦКП, названа Заслання Святого Духа. Вона є пам'яткою архітектури.¹⁰ З розповідей голови місцевої сільради Ярослава Ірода дізнаємося, що майстрами на будові храму були Костянтин Риштей, Гаврило Ірод, Михайло Товтин, Іван Васів. Є про них напис і на одвірку церкви. В історії церковної громади, яка зберігається і в храмі, і в місцевій школі, знаходимо такі цікаві дані, що у 1927 році громада села зверталася до воєводського консерватора з проханням дозволити покрити церкву бляхою, але після втручання директора Національного музею у Львові Іларіона Свенціцького, - дістала відмову. Громаді тоді було виділено гроші на закупівлю

Варто наголосити, що місцева громада, за своїм спільним рішенням, збудувала храм у центрі села, у мальовничому місці. Церква - дерев'яна, тризрубна, триверха, бойківського типу. Однак у 2002 році під час останнього, правда самовільного ремонту храму, його оббили пластиковою вагонкою. І це зіпсувало вигляд унікальної пам'ятки архітектури.

Дзвіниця споруджена за сприяння діди́ча Верхнього Висоцького Броніслава Осуховського-поса́докраєвого сейму, який у 1900 році дав 600

⁹Записано у селі Нижнє Висоцьке Турківського р – ну Львівської обл. від Миколи Буштина 1950 року народження.

¹⁰ Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія. – Львів, 1998. – С. 260.

крон на реставрацію церкви і подарував прощу під дзвіницю.¹¹ Її завершили будувати у 1905 році.

Згідно із записом на дверях дзвіниці, її споруджував майстер Михайло Комарницький, а теслями були Михайло Яворський та Федчак. Дзвіниця також оббита пластиковою вагонкою.

У дзвіниці на стіні є напис, який добре читається ще й сьогодні, що іконостас куплено за сприяння пароха храму Григорія Данила і усієї чесної громади села у 1883 році.¹²

Згідно з відомостями податкового реєстру, у 1510 році уже була церква і у с. Явора-Вознесіння Господнього. Нині вона підпорядкована УПЦК. Перша будівля була дерев'яна, тризрубна, триверха, бойківського типу забудови. Із розповідей настоятеля храму о. Василя, перша церква згоріла у 1882 році. Тоді ж силами громади села з майстром Теодором Сьомаком із села Риків була збудована нова дерев'яна церква бойківського типу. Проіснувала ця церква до 12 квітня 1962 року. У цей день вона згоріла.

На теперішньому-мурованому храмі – є дати, що будівництво тривало з 1991 по 1995 роки. Проект храму розробили архітектори Михайло Лофій та Іван Бесєдін – із Турки. Головою будівельного комітету був Микола Ігнацевич. Керував будовою Олександр Ігнацевич. Дерев'яні куполи виготовив майстер з Либохори Іван Гундертайло. Іконостас малював Мирон Хромуляк зі Львова.

Верхи храму – дерев'яні, церква - хрещата в плані, з прямокутним вівтарем, бабинцем та укороченими бічними раменами. До вівтаря по боках прилягають прямокутні ризниці.

Серед збережених літературних книг є «Євангеліє» московського друку 1698 року. Це чи не єдина книга давнього московського друку у церквах Турківщини. У ній зроблено напис, що її у 1700 році передав церкві с. Явора

¹¹ Записано у селі Нижнє Висоцьке Турківського р – ну Львівської обл. від Ярослава Ірода 1963 року народження.

¹² Січинський В. Дзвіниці і церкви Галицької України XVI – XIX ст. – Львів, 1925. – С. 34 .

Федір Іванович Івмолич для ієромонаха Ігнатія Ігнацевича-Яворського. Цією древньою книгою користуються у явірській церкві упродовж багатьох років. Сьогодні - теж. І оберігають її як дорогу реліквію.

Ровесницею церкви с. Явора, церковної громади є храм і громада села Ясінка (ЯсінкаМасьова), дані про яких знаходимо у податковому реєстрі у 1510 році.¹³

Є в церковних документах запис про те, що 23 червня 1534 року самбірський староста Станіслав Одровонж продав для церкви села Ясінка лан ґрунту тодішньому священику Ваську. А привілей церква отримала у 1660 році від польського короля Яна Казимира. Тоді церква була за свідченнями старожилів дерев'яною, тризрубною, триверхою. Як розповів теперішній настоятель храму Святої Параскеви Валерій Дем'яновський, у 1810 році на місці старої церкви громада збудувала нову церкву. У 1875 році будівлю ремонтували. У 1901 році її відновлено і помальовано. Про це є відповідний напис на поручинах: «Василь Чайка, маляр із Головська, 1901 рік, помалював цілую церкву, стіни і олтар». З 1974 року по 1989 рік ясеницька церква стояла зачиненою, громаді не дозволялося здійснювати тут богослужіння.¹⁴

Але, не дивлячись на це, громада села таємно доглядала за храмом, підремонтувала його, і у такий спосіб зуміла зберегти його у хорошому стані і до сьогодні.

Дзвіницю церкви місцева громада с. Ясенка збудувала у 1850 році. Саме такий напис зберігся на брусі до сьогоднішніх днів. На старому «Євангелії» зберігся і добре читається рік 1800. Церковна громада села постійно утримує храм і дзвіницю, усю прилеглу територію у зразковому стані. Підпорядковується громада УГКЦ.

Перші задки про діяльність церковної громади церкви Святого архангела Михаїла с. Яворів, яка належить до УПЦКП, походять із податкового реєстру

¹³Слободян В. Церкви... – С. 81 .

¹⁴Могитич І. Громадські споруди. Народна архітектура Українських Карпат XVI – XX ст. Київ, 1987. – С. 203.

1515 року.¹⁵ А в церковних документах є запис, що привілей на лан ґрунту та інші ділянки надав церкві і громаді польський король Ян Казимир 15 травня 1659 року.

Попередниця теперішньої церкви с. Яворів згоріла у 1897. На її місці у 1912 році силами громади була споруджена нова дерев'яна церква. З розповідей старожилів, її збудували майстри з Велдіжа, на прізвище Комар. А на одній із стін храму ледве можна прочитати один напис: «Церкву будували начальник Олексій Василечко, члени, комітету Олекса Гладиш. Семен Куцак, Павло-Антон Дорошевич, Луць Ворон, Іван Мирич». Будівля у зразковому стані, завжди добре доглянута. Всередині гарно розписана, є багато цінних ікон.

Церква Собору Пресвятої Богородиці, тепер Найсвятішого Серця Ісуса с. Дністрик (Див. додаток 3) і церковна громада цього села вперше згадується у податковому реєстрі у 1515 році.¹⁶ За розповідями старожилів села, у 1851 – 1856 роках громада своїми силами збудувала нову церкву, яка була дуже пошкоджена під час Першої світової війни 1914 року. Тож у 1921 році, як розповів сільський голова Микола Біжик, навколо пошкодженого храму громада звела новий, дерев'яний у неоукраїнському стилі. На хорах, під круглим вікном, є напис: «Будовано тому церкву від 7 мая до 26 грудня 1922 року. Благословлено 25 червня 1922 року». Чинною церква у Дністрику була увесь час. Тому сюди протягом багатьох років на богослужіння приходили вірні з усього району і з-за його меж.

Храм добре доглянутий членами церковної організації, гарно розписаний всередині. Чотирирусний різьблений іконостас аркової побудови. Образи належать пензлям відомих художників - Олени Кульчицької і Іллі Дерика - зі Львова та Самбора.

¹⁵ Записано у селі Яворів Турківського р-ну Львівської обл. від Григорія Горбся 1968 року народження.

¹⁶ Слободян В. Церкви... – С. 202.

Церква раніше була крита гонтами, тепер - оцинкованою бляхою. Стіни - обшальовані дошками. Це створює хороший архітектурний вигляд будові.¹⁷ Громада підпорядкована УГКЦ.

До древніх храмів Турківщини можна віднести церкву Різдва Пресвятої Богородиці с. Розлуч, яка за письмовими джерелами вперше згадується у 1534 році. Саме в цьому році самбірський староста Станіслав Одроновонж продав лан ґрунту на церкву в Борисовій Волі (такою була колишня назва Розлуча).¹⁸ За свідченнями членів церковної організації с. Розлуч, у 1783 році перша церква згоріла, у 1875 році така ж доля спіткала і другу церкву.

Замість неї майстер Гаврило Роман з Багнуватого збудував новий храм. До будови долучився Йосиф Гаммер – директор промислового товариства у Відні та власник лісів у околиці Розлуча.¹⁹ Саме він безкоштовно надав будівельний матеріал для спорудження церкви.

За свідченнями старожилів села церква відновлювалася у 1923 році. Належить вона до УАПЦ. Храм дерев'яний, тризрубний, складається із трьох квадратних об'ємів, розташованих по осі схід-захід. Вінчають основні зруби пірамідальні наметові верхи з чотирма заломами над навою та чотирма над вівтарем і бабинцем. Стіни обшальовані дошками і міштвами. Всередині храм зі смаком розписаний художниками. На захід від церкви розташована дерев'яна, двоярусна, квадратована в плані дзвіниця. Зведена вона одночасно з церквою.

Церква є пам'ятником дерев'яної архітектури загальнонаціонального значення найбільш архаїчного і досконалого бойківського типу з елементами готики.²⁰

Ровесницею Розлучської громади є Лімнянська, про яку знаходимо письмову згадку у податковому реєстрі теж у 1534 році. Зі слів директора

¹⁷Сулик Р. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини. – Львів, 1995. – С. 24.

¹⁸ Записано у селі Розлуч Турківського р-ну Львівської обл. від Віктора Яворського 1960 року народження.

¹⁹ Слободян В. Церкви... – С. 142.

²⁰ Гайда Ю., Москаль Б. Розлуч – туристичні ворота Турківщини. – Ужгород, 2005. – С. 82.

місцевої середньої школи Ярослава Тирика довідуємося, що 1 жовтня 1534 року самбірський староста Станіслав Одровонж продав поповичу Івашку Дяку дворище на церкву. А в 1550 році селянин з Лімної Іван Бучко з синами відступає на церкву своє поле. 29 жовтня 1558 року король Сигізмунд Август потверджує ці документи для священника Олексія і сина.²¹

За свідченнями теперішніх старожилів села, у 1786 році у Лімні була побудована наступна дерев'яна церква, яку в 1881 – 1882 роках замінили новою, теж дерев'яною, бойківського типу. (Див. додаток 4). Як свідчить напис, що зберігся на надпорішнику західних дверей храму, збудував її майстер Теодор із Терла.²² Громада належить і тепер до УГКЦ.

Ремонт храму громада села здійснювала у 1989-1990 роках. Майстром тоді був лімнянин Степан Кіра. Тоді ж ремонтували тут і дзвіницю. Церква - тризрубна, триверха. У 1990 році стіни всередині храму вкрили орнаментальними і сюжетними розписами. Іконостас – чотириярусний. Серед старих літургійних книг є «Октоїх» Почаївського друку 1774 із дарчим написом.

Поруч з Лімною - село Хащів. Письмова згадка про громаду цього села, церкву – Собор Пресвятої Богородиці - датується 25 лютим 1553 року. Саме тоді король Сигізмунд Август дозволив збудувати у Ломницькій Волі (такою була перша назва села Хащів) руську церкву і заснувати парафію. Споруджував церкву майстер Теодор із Терла.

Церква тризрубна, триверха, бойківського типу. Вона обшальована дошками, накрита оцинкованою бляхою. Всередині стіни храму вкриті орнаментальним живописом.²³ Іконостас - чотириярусний - робота художника Адольфа Ніклюша.

²¹ Грушевський М. Сторінка з історії сільського духовенства// Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка Т. XXXIV. – Львів, 1900. – с. 168.

²²Тирик Я. Турківщина Туристсько-краєзнавчий путівник. – Львів, 2000. – С. 63.

²³Жолтовський П. Монументальний живопис на Україні XVII – XVIII ст. – Київ, 1988. – С.90.

Присліпська громада і церква, яку вона відвідує – Різдва святого Івана - вперше згадується у привілеї від 18 серпня 1554 року, яким королева Бона записала суму 16 злотих для священика Яцка, сина Івана.²⁴ Крім того лан ґрунту парохія села Присліп отримала привілеєм короля Михайла Корибута Вишневецького від 17 квітня 1673 року, який пізніше підтвердив король ЯнушСобеський 9 липня 1678 року.²⁵

Теперішня будівля церкви постала у 1895 році. Будував її на прохання церковної громади майстер Петро Сільський з Плав'я. Про це свідчить напис на тильній стороні балки хорів. А старшим на будові був Степан Вовк. Іконостас чотириярусний, різьблений і золочений - кінця XIX століття. Церква була зачиненою із 1965 по 1989 роки. У 2002 році вівтарний зруб, іконостас та частково нава згоріли в пожежі, викликаний блискавкою. Громада оперативно відбудувала храм. Тепер це тризрубна, бойківського типу будівля. Вінчають її шоломові бані з ліхтарями і маківками. На дубовому, декорованому різьбою у вигляді хрестів західному порталі, вирізьблена дата - «1895».

Церковна організація с. Вовче - церква Святого Дмитра - згадується у документах у 1558 році у зв'язку із наданням їй привілею польським королем Сигізмундом Августом.²⁶(Див. додаток 5). Підпорядкована громада УПЦКП. Церква стоїть на річці Дністер - дерев'яна, тризрубна, на мурованому фундаменті. Триосновні об'єми вінчають високі три заломові пірамідальні верхи, вкриті наметами зізрізаними гранями та завершені сліпими восьмибічними ліхтарями з маківками. В середині храм розмальований.

²⁴ Слободян В. Церкви... – С. 142.

²⁵ Грушевський М. Сторінказ історії сільського духовенства// Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка Т. XXXIV. – Львів, 1900. –С. 46.

²⁶ Слободян В. Церкви... – С. 202.

У селі діє ще одна церква - Введення Пресвятої Богородиці²⁷ в храм. Це пам'ятка архітектури, підпорядкована УГКЦ, на перехресному сволоку нави є напис: «Будував тесля Григорій з Дрогобича. 1680 рік».

В храмі різьблений і золочений іконостас походить з 1681 року. Є в храмі ікони, датовані 1758 роком, пензля Самсона Глинського.

Лопушанська церковна громада відвідує церкву Покрови Пресвятої Богородиці УГКЦ. Перша згадка про неї і храм датується 31 березня 1556 року. Цей дозвіл видала королева Ізабелла.

На одвірку західних дверей є напис: «1875». Майстер Теодор з Терла. Попередні дерев'яні церкви с. Лопушана збудовані за кошти громади. Стіни всередині розписані орнаментальним живописом. В церкві збережені численні ікони XVIII ст. Збереглося і «Євангеліє» Львівського друку (1644рік). Царські врата з дарчим написом до місцевої церкви від Андрія Смильбича і Стефана Михнича.

Перша згадка про церкву в селі Кривка припадає на 13 червня 1561 року. Саме тоді король Сигізмунд Август підтвердив надання парафії священику о. Костеві, зроблене Яном Малєцьким.²⁸

Перша церква с. Кривка - як пам'ятка архітектури – класичний зразок розвинутого бойківського стилю перевезена у 1966 року до Львова у музей народної архітектури і побуту²⁹. (Див. додаток 6).

У 1927 році тесля Юрій Мацедка з Тіняви збудував у Кривці нову дерев'яну триверху церкву бойківського типу. Нова церква залишалася чинною весь радянський період. На стінах нави і вівтаря розвішені фрагменти пізньобарокового чотириярусного іконостасу зі старої церкви. Дуже цікавими є дві великі ікони на дереві з сюжетами Старого і Нового заповітів.³⁰

²⁷ Село Вовче турчанського повіту і церков Воведення Пресвятої Богородиці// Книжечка месійна. Ч. 10. – С. 16.

²⁸ Грушевський М. Сторінка... – С. 63.

²⁹ Гайда Ю., Шуптар В. Турківщина – історія населених пунктів. – Ужгород, 2002. – С.310.

³⁰ Юрченко П. Дерев'яна архітектура України. – Львів, 1970. – С. 147.

Перша згадка про церкву селі Яблунів датується 1562 роком.³¹ Привілеї парохії на лан ґрунту та інші ділянки надали королі Сигізмунд Август та Ян Казимир відповідно у 1563 та 1596 роках.³²

Церква дерев'яна, тризрубна, триверха, бойківського типу. Мистецьки вирізьблений іконостас, царські ворота з мотивом виноградної лози з великими листками і гронами. Це робота майстрів Генріха Гайгеля і Юліана Зулуського.³³

Згадка про церкву у селі Нижнє датується у письмових джерелах 1564 роком. Громада мала тоді у своєму користуванні храм Пресвятої Богородиці (пізніша назва — Святих апостолів Петра і Павла). Церква є пам'яткою архітектури.

Отже, перші дерев'яні церкви Турківщини являють собою первісний тип церковних споруд. Нажаль, багато з них вже зруйновані, а ті, що збереглися, є пам'ятками архітектури. Поступово дерев'яні храми під впливом нових течій в будівничому мистецтві почали міняти свої форми і зовсім витіснятися новішими зразками.

³¹ Слободян В. Церкви Турківського району. — Львів, 2003. — С. 172.

³² Записано у селі Яблунів Турківського р-ну Львівської обл. Від Ігоря Буштина 1948 року народження.

³³ Січинський В. Історія українського мистецтва. Архітектура. — Нью-Йорк, 1956. — С. 160.

МУРОВАНІ ТА ЗРУЙНОВАНІ ХРАМИ ТУРКІВЩИНИ

Крім дерев'яних церков, є на Турківщині і муровані. Почали їх споруджувати за задумом церковних організацій на початку XVII століття.³⁴ Перша така церква була споруджена згідно з рішенням церковної організації села Ільник у 1645 році. Село тоді носило назву Ільник Запорозький.

Назвали церкву перші поселенці цього населеного пункту Заклання Святого Духа. У цьому ж - 1645р.- збудувала церковна громада села Верхнє Висоцьке муровану монастирську церкву - Святого Миколая. На перших порах ільницька церква мала вигляд типової бойківської церкви з дерев'яними багатозаломовими верхами і дзвіницею над бабинцем. Лише стіни її були мурованими. У 1928 - 1929рр. її перебудував в неукраїнському стилі Євген Нагірний. А мурована церква - ровесниця у Верхньому Висоцькому мала на початку ще й муровану дзвіницю над бабинцем. Теперішній латинізований вигляд церква отримала із наданої згоди церковної організації села в кінці XIX століття.

Після приходу в Галичину Австрії, вносяться зміни і в будівництво церков. Зокрема, запроваджується терезіанський стиль зведення мурованих храмів. Дві терезіанські церкви спроектовані у класичному стилі тодішнім львівським архітектором Йозефом Вандрушкою, збереглися до сьогодні у Бітлі (церква Святого Миколи) та Нижній Яблуноці (Преображення Господнього).³⁵ Обидві церкви призначені для сільських громад і належать до типу однонавових з невеликою вежею - дзвіницею на чільному фасаді.

Продовжується будівництво мурованих церков на Турківщині у кінці XIX століття. Зводяться вони в модному неоукраїнському стилі професійними архітекторами.³⁶ Так, за проектом талановитого львівського архітектора Івана Левитського, у 1890 році споруджено у Верхньому

³⁴ Слободян В. Церкви... – С. 14.

³⁵ Драган М. Сакральне мистецтво Бойківщини. – Дрогобич, 1998. – С. 87.

³⁶ Щербаківський В. Церкви на Бойківщині// Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Т. 114. – Львів, 1913. – С. 16.

Висоцькому муровану церкву Різдва Пресвятої Богородиці (діє до нинішніх днів). Другий львівський архітектор Олександр Лушпинський у 1912 р. завершує будівництво мурованої церкви у Борині - Зіслання Святого Духа (Пресвятої Євхаристії). Обидва храми є кращими зразками неоукраїнського стилю в мурованому сакральному будівництві.³⁷

Оригінальну споруду - храм Святого Миколи (Благовіщення Пресвятої Богородиці) - у 1886 – 1900рр. звів у Комарниках (Зворець) за своїм проектом на прохання громади села талановитий, але, на жаль, невідомий нам архітектор.³⁸ Церква ця мурована, хрещата, і зовнішнім і внутрішнім виглядом вигадує давньоруські храми. Вражають унікальною різьбою дияконські і особливо - царські врата.³⁹ На останніх, повністю різьблених, подану сцену Благовіщення з повно фігуральною різьбою Пресвятої Богородиці та архангела Гавриїла. Ще одним шедевром різьбярства у цій церкві є амвон, виконаний майстром зі Львова Євстахієм Щупалевичем у формі човна, що стоїть на скелі. З дерева вироблені не тільки човен, щогли, ванти, вітрила, а й рибалки, сіті. А бічний вівтар Вознесіння Господнього виконаний у 1943р. самбірським художником Ільєю Дериком. Про це свідчить напис на іконі.

Згідно з переказами, невелика мурована каплиця у с. Ластівки постала одночасно з заснуванням села. Однак на збереженій в каплиці світлині зображена споруда XIX ст. У 1989 році розбудована каплиця служила тимчасовою церквою. Вона розташована на цвинтарі, скраю села, при дорозі на Кропивник. Тепер це тридільна одноверха споруда. Всі три головні простори – різноширокі, прямокутні. Нава і вівтар муровані та тиньковані, бабинець дерев'яний, шальований вертикально дошками. Первісно вівтар і бабинець були значно вужчими від нави. Наву вінчає низька баня з ажурним ліхтарем, посаджена на дерев'яний світловий восьмерик на низькому

³⁷Щербаківський В. Церкви на Бойківщині// Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Т. 114. – Львів, 1913. – С. 16.

³⁸Комарницький В. Комарники – село на Руському путі. – Львів, 2007. – С. 376.

³⁹ Там само. – С. 376.

четверику. Вівтар вкритий трисхилим дахом, бабинець – двосхилим. Стіни восьмерика і четверика кожуховані гонтами. В середині простір нави розкритий, у бабинці і вівтарі – плоскі стелі. Іконостас столярної роботи, чотириярусний. Хори тягнуться вздовж західної стіни нави.

У міжвоєнний період муровані храми на Турківщині будувалися, в основному, за задумами місцевих жителів за проектами Євгена Нагірного та Олександра Пеженського. Перший спроектував подібні церкви в Ісаях (Святого архангела Михаїла, 1938р.), Шум'ячі (не збереглося) та Соколиках (Святого Дмитра, 1931р.), другий - в Ільнику Землянському - Святої Параскеви Тирнівської, 1928 – 1933рр.

Церква в Ісаях належить до поодиноких тепер зразків з крилосами. Складається з квадратної нави грачастого вівтаря та прямокутного бабинця. Над бабинцем на другому ярусі влаштована емпора з відкритою аркадою-галереєю. Це єдина церква на Турківщині, яка зберегла свою первісну красу, і то тільки тому, що в даний час вона не використовується релігійною громадою. (Див. додаток 7).

Ця хрещата мурована споруда в неоукраїнському стилі. Зі сходу прилягає вузький гранчастий в плані вівтар з двома прямокутними захристіями по боках. Наву вінчає світловий восьмериковий барабан, вкритий цибулястою банею. Наріжжя бабинця прикрашені меншими банями на восьмибічниках. Вівтар накритий п'ятисхилим дахом, бічні рамена та бабинець – двосхилими. Стіни муровані з тесаного каменю, нетиньковані, завершені профільним гзимсом. Віконні прорізи різної форми декоровані муруванням з цегли.

У 1992 р. у м. Турка розпочали спорудження мурованої церкви – Святих апостолів Петра й Павла. (Див. додаток 8). Проект виготовив архітектор Лукашевич. Це мурована з цегли, монументальна споруда. В об'ємно-композиційному вирішенні великий куб з півкруглою вівтарною апсидою завершений шоломовою банею на циліндричному світловому барабані. При піднятті у формі невеличких веж наріжники куба акцентовані

маленькими восьмиками, завершеними банями з маківками аналогічними центральній. В інтер'єрі центральна баня на подружних арках опирається на чотири колони.⁴⁰

На початку 90-х років XX ст. було розпочато будівництво ще одного мурованого храму у с. Завадівка. Будівництво проводилось без дозволу і погодження з місцевою владою. Пізніше проект церкви виготовили турківські архітектори Михайло Лоцій та Іван Бесєдін. Мурована з білої силікатної цегли з дерев'яними верхами, орієнтована вівтарем на південний схід. Церква хрещата в плані, з прямокутними вівтарем, бабинцем та укороченими бічними раменами. До вівтаря по боках прилягають прямокутні ризниці, а до бабинця на чільному фасаді – напівзакрите підсіння. Наву на низькому дерев'яному світловому восьмику вінчає приплюснута баня. Дві менші бані на невеликих сліпих восьмиках вінчають двосхилі дахи бабинця і вівтаря, а на гребенях двосхилих дахів бічних рамен встановлені ліхтарі з маківками.

Першою на Турківщині під тоталітарну машину Москви і Варшави, потрапила церковна громада с. Жукотин. Польські вояки у 1939 році, 14 вересня, за непокору місцевого населення польській владі, налетіли на село і повністю знищили його. Ним тоді була спалена і прекрасна церква 1876 року побудови, тризрубна. Згоріла тоді і дзвіниця церкви Собору пресвятої Богородиці.

Нове село жителі почали відбудовувати за німецької окупації, у повоєнний час. А нову церкву силами громади поставили у Жукотині у 1942 році.⁴¹

2 червня 1946 року перестало існувати і с. Беньова. (Див. додаток 9). Польські солдати повністю стерли з лиця землі жилі будинки, господарські, а жителям, які вціліли, сказали забиратися геть, на свою територію, хоча це теж були етнічні українські землі.

⁴⁰ Слободян В. Церкви... – С. 216.

⁴¹ Записано у місті Турка Львівської обл. від Богдана Макаришина 1933 року народження.

Через рік були знищені церква та дзвіниця (спалені).⁴² Село не існує до сьогодні. Лише у 1991 році відновлено цвинтар та поставлено таблицю на місці церкви.

Тоді ж, у 1946 році було, знищено і с. Дзвіняч Горішній, яке потрапило у прикордонну смугу. Усіх жителів села розселили подалі від їх рідних місць, а церкву святого Архангела Михаїла та дзвіницю теж знищили.

Така ж доля спіткала ще одну громаду гірського села – Диньова. Тут теж була прекрасна дерев'яна церква, тризрубна, латинізованого типу. Під час вирівнювання кордону усіх жителів Дидьової депортували, а храм Успіння Пресвятої Богородиці радянські прикордонники розвалили тягачами.

Церковний інвентар, що зберігався у церкві с. Дністрик Дубовий, забрали переселенці з Дидьової на Сокальщину у 1993 році.⁴³

Села Дидьоване існує. Нагадує про нього лише цвинтар, який обгородили останнім часом своїми силами поляки.

Перестало існувати після Другої світової війни і с. Журавин. У ньому були прекрасна церква і дзвіниця (обидві дерев'яні), збудовані місцевими майстрами-умільцями: перша - у 1589 році, друга - у 1770 році, третя - у 1855 році, церква Преображення Господнього.⁴⁴

Усіх жителів Журавка примусово виселили з прикордонної зони, а будинки, церкву зруйнували радянські прикордонники у 1957 році.⁴⁵

Село Кривка, яке також потрапило у прикордонну смугу, теж перестало існувати, воно виселене. Тоді село мало більш як 400-літню історію перша згадка від 1589 року). Була у селі прекрасна дерев'яна церква бойківського типу, зведена за проектом архітектора Василя Нагірного.⁴⁶

Але тодішня влада не зважила на це. Усю громаду села примусово виселили з рідних обжитих місць у віддалені від кордону райони. А церкву

⁴² Записано у місті Турка Львівського обл. від Дребута Василя 1948 року народження.

⁴³ Крупінський С. Церкви в Бещадах. – Ужгород, 1995. – С. 100 – 101.

⁴⁴ Слободян В. Церкви... – С. 62 – 63.

⁴⁵ Записано у місті Турка Львівської обл. від Богдана Макаришина 1933 року народження.

⁴⁶ Історія міст і сіл України Львівської області. – Київ, 1963. – С. 75.

Непорочного зачаття Пресвятої Богородиці розвалили радянські прикордонники у 1957 році.⁴⁷

Села Локіть (Лікоть) теж немає на теперішній карті. Його виселили як таке, що теж потрапило у прикордонну зону. А це село і його громада теж мали більше як 400-літню історію. Церква тут була дерев'яною, великою, неоукраїнського стилю. Мала багатий інвентар. Його перенесено на зберігання у церкви (дві) с. Боберка. Дуже цінні ікони із храму села Локіть. Вони, ймовірно, пензля Олени Кульчицької.⁴⁸ Церковна громада села била спробу поєднання християнських мотивів з українською національною ідеєю зображення на традиційній постаті святого архангела Михаїла гербу Галичини - золотого лева та гербів України - тризубів (їх у радянський час) на щиті, який тримає у лівій руці архангел.⁴⁹

Церква святого архангела Михаїла с. Локіть продовжувала стояти після виселення до 1957 року, до знищення її радянськими прикордонниками. Про село нагадують лише старі могили на цвинтарі.

Вивезли примусово з рідних домівок і рідних місць і жителів села Соколики Гірські. Село теж потрапило у прикордонну зону, згадка про нього датується 1640 роком. Громада мала тут і дерев'яну церкву бойківського типу, муровану, споруджену у 1931 році.

Дерев'яна церква після виселення села - знищена, а в мурованій - протягом багатьох років прикордонники влаштували спостережний пункт.⁵⁰ Стоїть церква святого Дмитра ще й тепер. Відправа у ній здійснюється дуже рідко. Церква є згадкою про велике колись село, про його жителів.

Виселяли і обидві громади села Сянки. Після Другої світової війни, жителів села розкидали по всій території України, а церкву святого Стефана зруйнували польські прикордонники, а святого Іллі - радянські

⁴⁷ Записано у місті Турка Львівської обл. від Василя Шушняка 1943 року народження.

⁴⁸ Жолтовський П. Монументальний живопис на Україні XVII – XVIII ст. – Київ, 1988. — С. 90.

⁴⁹ Красовский Е. История русской архитектуры. – Петроград, 1915. – С. 246.

⁵⁰ Записано в місті Турка Львівської обл. від Богдана Розлуцького 1952 року народження.

прикордонники. Деякі жителі Сянок повернулися на рідні терени, побудували тут нові церкви - святого Юрія (УГКЦ) і Вознесіння Господнього УПЦКП.⁵¹

Немає у Турківському районі і колишнього великого села Тернава Вижня, першу згадку про яке знаходимо у 1655 році. Село, яке потрапило у прикордонну смугу, було виселено у 1945 році. І церква святих апостолів Петра і Павла, і дзвіниця - розібрані. Зберігся лише рисунок Михайла Драгана дерев'яної двоярусної брами-дзвіниці.⁵²

Така ж доля спіткала і сусіднє село Тернаву Нижню. Воно – ще древніше, перша згадка походить із Гродських і земських актів із 1491 року.

Громада спромоглася за свої кошти спорудити три храми святого архангела Михаїла. Стояли вони на вигині русла Сяну. Усі будови, хоч і в різні роки зведено, були бойківського типу, добре доглянуті, розписані.⁵³

Після виселення мешканців села у 1945 році, церкву розібрали. Частину збереженого інвентарю передано громаді селі Верхня Яблунька. Можна його побачити у місцевій церкві, дзвіниці.

У цей час згоріли церкви у Турці, Яворі Горішній та Яворі Долішній.

Отже, муровані храми споруджувались професійними архітекторами, зокрема у неоукраїнському стилі, й вражали своєю неповторністю. Проте багато храмів перестали існувати після Другої світової війни.

ДОДАТКИ

⁵¹ Записано в селі Сянки Турківського р-ну Львівської обл. від Степана Василечка 1960 року народження.

⁵² Кармазин-Каковський В. Мистецтво бойківської церкви. – Нью – Йорк, 1987. – С. 13.

⁵³ Слободян В. Церкви... – С. 324.

*Додаток 1. Церква Святого Миколая,
1795 р., с. Кривка*

Додаток 6. Церква Святого Миколая,

Додаток 8. Церква Святих Петра

і Павла 1992 р., м. Турка.

Додаток 9. Церква Святого архангела

*Михаїла, 1909 р., с. Беньова.
Зруйнована після Другої
світової війни. Рисунок Оксани Бойко.*

Додаток 7. Дерев'яна церква

Святого Архангела Михаїла в селі Ісаїв

Додаток 3. Церква Собору Пресвятої Богородиці (Найсвятішого Серця Ісуса) 1921р. в с. Дністрик

Додаток 5. Церква Святого Дмитра в селі Вовче

Додаток 4. Церква в селі Лімна

Додаток 2. Церква Перенесення мощей Святого Миколая в Лікті

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Список використаних джерел та літератури

I. Неопубліковані джерела

1. Записано у місті Турка Львівської обл. від Луки Прокопіва, 1930 року народження.
2. Записано у місті Турка Львівської обл. від настоятеля храму Олексія Слободи, 1950 року народження.
3. Записано у місті Турка Львівської області від Петра Зборовського, 1946 року народження.
4. Записано у селі Нижнє Висоцьке Турківського р – ну Львівської обл. від Миколи Буштина, 1950 року народження.
5. Записано у селі Нижнє Висоцьке Турківського р – ну Львівської обл. від Миколи Буштина, 1950 року народження.
6. Записано у селі Нижнє Висоцьке Турківського р – ну Львівської обл. від Ярослава Ірода, 1963 року народження.
7. Записано у селі Яворів Турківського р-ну Львівської обл. від Григорія Горбся, 1968 року народження
8. Записано у селі Розлуч Турківського р-ну Львівської обл. від Віктора Яворського, 1960 року народження.
9. Записано у селі Яблунів Турківського р-ну Львівської обл. від Ігоря Буштина, 1948 року народження.
10. Записано у місті Турка Львівської обл. від Богдана Макаришина, 1933 року народження.
11. Записано у місті Турка Львівського обл. від Дребута Василя, 1948 року народження.
12. Записано у місті Турка Львівської обл. від Богдана Макаришина, 1933 року народження.
13. Записано у місті Турка Львівської обл. від Василя Шушняка, 1943 року народження.

14. Записано в місті Турка Львівської обл. від Богдана Розлуцького, 1952 року народження.
15. Записано в селі Сянки Турківського р-ну Львівської обл. від Степана Василечка, 1960 року народження.

II. Преса

16. Бабич В., Созанський Й. Ще одна святиня// Бойківщина. – Турка, 2005.
17. Бабич В. Сто років вірою і правдою служить маловолосянківцям збудована їхніми предками церква Святого архистратига Михаїла// Бойківщина. – Турка, 2005.

III. Література

18. Гайда Ю. Турка – нова столиця Бойківщини. – Ужгород, 2006. – 103 с.
19. Гайда Ю., Москаль Б. Розлуч – туристичні ворота Турківщини. – Ужгород, 2005. – 142 с.
20. Гайда Ю., Шуптар В. Турківщина – історія населених пунктів. – Ужгород, 2002. – 460 с.
21. Грушевський М. Сторінка з історії сільського духовенства// Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка Т. XXXIV. – Львів, 1900. – 58 с.
22. Данилюк А. Архітектурні скарби Бойківщини// Літопис Бойківщини, № 7. – Львів, 1987. – 63 с.
23. Драган М. Українські дерев'яні церкви. – Львів, 1937. – 150 с.
24. Драган М. Сакральне мистецтво Бойківщини. – Дрогобич, 1998. – 141 с.
25. Жолтовський П. Монументальний живопис на Україні XVII – XVIII ст. – Київ, 1988. – 163 с.
26. Кармазин-Каковський В. Мистецтво бойківської церкви. – Нью – Йорк, 1987. – 172 с.
27. Комарницький В. Комарники – село на Руському путі. – Львів, 2007. – 476 с.
28. Красовский Е. История русской архитектуры. – Петроград, 1915. – 309 с.

29. Крупінський С. Церкви в Бещадах. – Ужгород, 1995.
30. Логвин Г. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. – Київ, 1968. – 328 с.
31. Могитич І. Громадські споруди. Народна архітектура Українських Карпат XVI – XX ст. – Київ, 1987. – 252 с.
32. Село Вовчетурчанського повіту і церков Введенія Пресвятої Богородиці// Книжечка месійна. Ч. 10.
33. Січинський В. Дзвіниці і церкви Галицької України XVI – XIX ст. – Львів, 1925. – 156 с.
34. Січинський В. Історія українського мистецтва. Архітектура. – Нью-Йорк, 1956. – 460 с.
35. Слободян В. Церкви Турківського району. – Львів, 2003. – 199 с.
36. Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія. – Львів, 1998. – 863 с.
37. Сулик Р. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини. – Львів, 1995. – 35 с.
38. Утриско М. Історія Турки над Стриєм//Літопис Бойківщина, № 30. – Львів, 1978. – 86 с.
39. Щербаківський В. Церкви на Бойківщині// Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Т. 114. – Львів, 1913. – С. 5 – 24.
40. Юрченко П. Дерев'яна архітектура України. – Львів, 1970. – 378 с.

IV. Довідкова література

41. Історія міст і сіл України Львівської області. – Київ, 1963. – 462 с.
42. Тирик Я. Турківщина. Туристсько-краєзнавчий путівник. – Львів, 2000. – 124 с.